

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-205-3>

ЛЕКСИЧНІ ЕКСПРЕСИВИ В РОМАНІ В. ШКЛЯРА «ТРОЩА» LEXICAL EXPRESSIONS IN V. SHKLYAR'S NOVEL "TROSCHA"

Волчанська Г.В.,

orcid.org/0009-0006-9886-6671

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української філології та журналістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Гейко Д.Є.,

orcid.org/0009-0004-4147-7523

студентка III курсу факультету української філології,

іноземних мов та соціальних комунікацій

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

У статті досліджено лексику роману «Троща» одного з найвідоміших письменників України, «батька українського бестселера» – Василя Шкляра. На основі широкого фактичного матеріалу проаналізовано найбільш поширені внутрішньосистемні експресиви, виражені іменниками, прикметниками й дієсловами. З'ясовано, що з-поміж цих мовних одиниць виокремлюються лексеми, що називають певні почуття; слова, емоційне забарвлення яких досягається шляхом використання суфіксів пестливості, зневаги; слова, що виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стан людини; синоніми до лексем, позбавлених емоційного відтінку; слова з відтінком фамільярності; лайливі слова, утворені від назв тварин і деяких страв; слова дитячого мовлення; поетична лексика (включаючи й символи); запозичені елементи; урочисті слова (старослов'янські та власне українські); вульгаризми й жартишливі слова.

Визначено, що значний експресивний потенціал у творі Василя Шкляра мають слова, які виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стан людини. Для вираження таких оцінок і почуттів використано й прикметники, і дієслова.

Установлено, що експресиви, які входять до складу синонімічних рядів, антонімічних пар, градаційних та ампліфікаційних конструкцій, порівняльних зворотів, індивідуально-авторських метафор, трансформованих фразеологічних одиниць, виконують низку важливих функцій: формують індивідуально-авторське світобачення, відображають його почуттєві стани, відбивають специфіку суб'єктивного сприйняття фрагментів національної картини світу, є маркерами ідіолекту письменника, об'єктивують особливості його індивідуально-авторського стилю. Усі ці функції, взаємодіючи між собою, доповнюють й увиразнюючи одна одну, підпорядковані провідній меті – впливати на емоції та почуття адресата.

Ключові слова: експресія, експресивна лексика, експресивна функція, стилетвірні функції, структура художнього тексту.

The article analyzes the vocabulary of the novel "Troscha" by one of the most famous writers of Ukraine, the "father of the Ukrainian bestseller", Vasyl Shklyar. On the basis of extensive factual material, the most common intrasystemic expressives, represented by nouns, adjectives, and verbs, were analyzed. It has been found that among these language units lexemes are distinguished, which name certain feelings; words, the emotional coloring of which is achieved by using the suffixes of caressing, disdain; words that express a positive or negative assessment of phenomena and objects of reality or the feelings and state of a person; synonyms for lexemes devoid of emotional tone; words with a touch of familiarity; swear words formed from the names of animals and some dishes; words of children's speech; poetic vocabulary (including symbols); borrowed elements; ceremonial words (Old Slavic and actually Ukrainian); vulgarisms and humorous words.

It was found that significant expressive potential in Vasyl Shklyar's work was given to words that express a positive or negative assessment of phenomena and objects of reality or feelings and the state of a person. Both adjectives and verbs are used to express such assessments and feelings.

It was found that expressives that are part of synonymous series, antonymic pairs, gradational and amplification constructions, comparative turns, individual-author metaphors, transformed phraseological units, perform a number

of important functions: they form an individual-author worldview, reflect his emotional states, reflect the specificity subjective perception of fragments of the national picture of the world, are markers of the writer's idiolect, objectify the features of his individual authorial style. All these functions, interacting with each other, complementing and expressing each other, are aimed at the main goal – to influence the emotions and feelings of the addressee.

Key words: expression, expressive vocabulary, expressive function, stylistic functions, structure of artistic text.

Постановка проблеми. Експресивна лексика української мови є результатом довготривалого розвитку, який спричинений власне мовними та позамовними чинниками. Це специфічна семантична підсистема, що входить до загальної лексичної системи мови й постійно поповнюється новими експресивними одиницями. Важливість емоцій і почуттів для людини складно переоцінити, оскільки вони виконують роль індикаторів задоволення всіх її потреб, тому не дивно, що антропоцентричний підхід став визначальним у вивченні лексичного складу, що саме тема інтерпретації емоцій викликає неабияку зацікавленість учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування української експресивної лексики в художніх контекстах відображено в працях І. Є. Грицютенка, С. Я. Єрмоленко, В. С. Ільїна, В. С. Калашника, М. П. Кочергана, А. К. Мойсієнка, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицької, І. Г. Чередниченка й інших науковців.

У ХХІ століття з'явилася низка наукових розвідок, у яких розглянуто питання мовної характеристики експресії (Н. М. Прокопенко [14], В. А. Чабаненко [15]), досліджено особливості семантики емоційності й експресивності в структурі слова (С. В. Помирча [13]), описано стилістику експресивних засобів української мови (В. А. Чабаненко [16]), проаналізовано експресивні засоби як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови (Т. Л. Коваль [7]) тощо. На прикладі романів Василя Шкляра ми досліджували емоційно-оцінну лексика як джерело формування антонімічних відношень у мовній системі [6].

На основі значного фактичного матеріалу створено базу для нових, узагальнювальних студій, для комплексного вивчення експресивних засобів української загальнонародної мови, адже всебічне дослідження експресивних засобів мови вимагає передусім чіткого визначення теоретичних засад.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, у яких ґрунтовно досліджується поняття «експресія» та засоби вираження емоційно забарвленої лексики, дотепер остаточно не розв'язаними залишаються питання формулювання дефініції «експресія», загального нашарування й класифікації експресивів, їх концептуальної організації, взаємодії та інтегрованості в тексті. Це й визначає актуальність дослідження.

Мета дослідження – схарактеризувати спектр семантичних планів і виявити стилетвірні функції експресивів у романі Василя Шкляра «Троща».

Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) класифікувати слова з емоційно забарвленим лексичним значенням; 2) проаналізувати лексичні експресиви крізь призму їх стилетвірних функцій у структурі художнього тексту.

Джерелом фактичного матеріалу роботи слугував роман Василя Шкляра «Троща». Загальний обсяг досліджуваних одиниць становить 1474 лексеми (суцільна вибірка).

Виклад основного матеріалу. Експресивність стала об'єктом лінгвістичних досліджень у зв'язку з поглибленим вивченням семантики мовних одиниць і їх системності. У мовознавчій літературі терміни «експресивність» та «експресія» ототожнювали. В. А. Чабаненко вважає, що це різні поняття: експресія належить тільки мовленню, а експресивність є категорією й мовною, і мовленневою [15]. Експресивні слова, семантика яких містить емотивно-суб'єктивну гаму оцінок предметів та об'єктів мовлення, виникають на певному етапі розвитку мови, усвідомлюються суспільством і закріплюються в лексичному складі як маркери тих ознак денотатів, які спричинили появу експресивних номінацій [1]. Такі мовні одиниці використовуються для характеристики нестандартних, незвичних фрагментів картин світу. Експресивний фонд

української мови дуже багатий і різноманітний, його елементи, як зазначає Н. І. Бойко, функціонують на різних рівнях мовної системи [1; 2].

Експресивна лексика допомагає реалізувати одну з найважливіших функцій української мови – експресивну, що виражає почуття, емоції, погляди й переконання, дає змогу перетворити суб'єктивне в об'єктивне. Вона підсилює виразність та образність інформації шляхом створення або комбінування мовних засобів і прийомів експресивізації.

Безумовно, експресивна функція притаманна як мовній системі загалом, так й окремій лексичній одиниці. Багато лінгвістів схиляються до думки, що експресивна функція будь-якого мовного знака поєднується з іншими функціями [7].

Під час реалізації експресивної функції важливу роль відіграє контекст, оскільки перцепція контексту – досить складний і багатогранний процес, результат мовленнєвої діяльності читача (слухача). Вона спрямована на розуміння авторських думок, переконань, емоцій з урахуванням того, що висловлювання є вираженням вербальної егоцентричності мовця [7].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики виділяють дві групи експресивів: 1) контекстуальні (адгерентні, синтагматичні); 2) внутрішньосистемні (інгерентні, фонові, словникові, парадигматичні).

Мовознавці зазначають, що вербальне буття емоцій забезпечують насамперед внутрішньосистемні експресиви. Семантичне ядро цих лексем містить емоційний компонент у будь-яких ситуативно-контекстних умовах [14]. Контекстуальні експресиви здатні виражати експресію лише у відповідному контексті.

Типологію мовленнєвої категорії експресії описав Ш. Баллі [17]. Саме таку класифікацію експресивів будемо використовувати в роботі для комплексного аналізу парадигматичних експресивів. У ході дослідження опрацьовано лексеми, що належать до основних трьох класів, а саме: іменники, прикметники та дієслова.

Дослідниця Н. І. Бойко стверджує, що в цьому лексико-семантичному пласті кількісно переважають іменники [3]. Проте в картотеці дослідження більше дієслів. Усього проаналізовано 1474 парадигматичні експресиви, а саме: 631 (43%) дієслово, 529 (36%) іменників, 314 (21%) прикметників.

Зазначимо, що деякі експресивні значення іменників, прикметників і дієслів у романі входять до складу фразеологізмів, тобто є фразеологічно зв'язаними [2].

Оскільки внутрішньосистемні експресиви забезпечують мовне вираження емоцій, розглянемо групи слів, що належать до емоційної лексики. Сюди зараховують такі: 1) лексеми, що називають певні почуття і є емоційними вже за своїм лексичним значенням; 2) слова, емоційне забарвлення яких досягається шляхом використання суфіксів пестливості, зневаги; 3) слова, які виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стану людини; 4) синоніми до слів, позбавлених емоційного відтінку; 5) слова з відтінком фамільярності; 6) лайливі слова; 6) лайливі слова, утворені від назв тварин і деяких страв; 7) слова дитячого мовлення; 8) поетична лексика (і символи також); 9) запозичені елементи; 10) урочисті слова (старослов'янські та власне українські); 11) вульгаризми та жартівливі слова [1].

Внутрішньосистемні експресиви в романі «Троща» мають такі значення: 1) назви певних почуттів, волевиявлень (459 слів – 32%): *байдужість, жаль, звага*; 2) слова, емоційне забарвлення яких досягається шляхом використання суфіксів пестливості, згрубілості (183 слова – 12%): *гніздечко, вітерець, величезний*; 3) вираження позитивної або негативної оцінки явищ і предметів дійсності або почуттів й стану людини (267 слів – 18%): *блажен, хитрий, чесний*; 4) синоніми до слів, що позбавлені емоційного відтінку (374 слова – 25%): *потюпати (піти), патякати (говорити), хрумкати (їсти)*; 5) лайливі слова (67 слів – 5%): *відьма, впертюх, гадина*; 6) поетична лексика (і символи) (38 слів – 2%): *велелюддя, вуста, васильки*; 7) запозичені елементи (32 слова – 2%): *презент, фортуна, модерновий*; 8) урочисті слова (12 слів – 1%): *пан, град, панна*; 9) вульгаризми та жартівливі слова (29 слів – 2%): *веселун, вищир, гультіпаки*; 10) інші категорії (13 слів – 1%): *гамселіти, ціця, барбос*.

У тексті функціонує 459 лексем, що називають певні почуття і є емоційними вже за своїм лексичним значенням. Це становить 32% від загальної кількості досліджених слів. Цей клас лексики емоційність має вже в етимологічному значенні. Це органічно емоційні лексеми. Тут представлені слова з двома боками характеру експресивності: позитивним і негативним. Василь Шкляр часто вживає лексеми, які мають позитивно забарвлене значення, передають почуття радості, щастя, краси, любові. Однак у тексті роману переважають слова з емоцією негативного характеру: суму, жаху, почуття ненависті й гніву, горя, смутку: *Я здогадався, що він усміхається не до мене, обернувся й побачив Стефу* [18, с. 353]; *Замість сорому Міська дістала злість* [18, с. 109]; *Навпаки, ви були більш ніж відверта, і мене просто вражала ця ваша щирість навіть там, де вона була не обов'язковою* [18, с. 276].

Для посилення експресивності роману автор використовує синоніми до слів, позбавлених емоційного відтінку. У тексті функціонують 374 одиниці, що належать до таких лексем; це становить 25% від загальної кількості парадигматичних експресивів: *Довкола лежали мої мертві друзі, а я досі базікав з їхніми вбивцями, ніби хитрував зі смертю, щоб вициганити у неї якусь зайву хвилину* [18, с. 388]; *Я подумав, що, коли Сірко не перестане бурчати, то я зведу його на іншу розмову – запитаю, що він робив біля багатківського цвинтаря в середині серпня* [18, с. 376]; *Я навіть обличив намір перевірити стару вербу, в дуплі якої Сірко міг лишити для мене записку, і чимчикував навпростець, не гаючи часу* [18, с. 329].

Значний експресивний потенціал у творі Василя Шкляра мають слова, які виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стан людини. Загалом нарахували 267 лексем, що становлять 18% у картотеці дослідження. Зазвичай прикметники цього класу лексики слугують для вираження негативних оцінок і почуттів або позитивних оцінок і почуттів. До цієї категорії слів також належать і дієслова. Вони теж передають стан людини в парадигмі негативних і позитивних емоцій: *Але вона повернулася до нашої кімнати бадьора й, усміхнувшись, простягла мені обидві руки, щоб дотриматися ще одного припису щодо поводження з арештантами – зодягнути кайдани* [18, с. 213]; *Будучи нареченою зрадника Стодолі й дізнавшись про його перехід до більшовиків, приховувала цей ганебний і вкрай небезпечний для Організації вчинок* [18, с. 304]. *Він уперся рогом, і не тому, що такий добрий чи сміливий, а через те, що справді стежив, приглядався, прислухався і нічого підозрілого не запримітив* [18, с. 81].

Звертається Василь Шкляр і до тієї експресивної лексики, у значення якої емоційність уноситься певною системою суфіксів, зокрема зменшено-пестливими морфемами. Ці слова вводяться в текст заради висловлення любові, поваги чи симпатії до зображуваних осіб, предметів, явищ. Трохи рідше засвідчуємо в тексті лексеми, що виражають емоції презирства, зневаги з допомогою суфіксів. У романі «Троща» вживається 183 слова, що мають значення пестливості, це становить 12% від внутрішньосистемних експресивів у картотеці дослідження: *Я вийшов надвір до акаційок, хвилюючись, чи Влодко не здимів тим часом* [18, с. 339]; *Діставши фотокартку, я побачив якусь сухеньку бабусю в труні, над котрою стоїть мій простоволосий тато, а біля нього ще кілька зажурених людей з опущеними головами – дивляться на покійницю* [18, с. 315]; *Останньою вісткою від Ярусі була та анонімна посилка з коржиками, яких навчила пекти її мама, але я не тримав образи на свою сестричку, я так само її любив, бо вже знав, що навіть міцний чоловік часто не годен подолати страху, а що казати про тендітне дівча, зіткане з блакитного світла, з великоднім ангельським голосочком, від якого пульсує голуба жилка на тонкому, як у пташки, горлечку* [18, с. 399–400].

Особливістю ідіостилію Василя Шкляра є активне використання лайливих слів. У романі «Троща» автор використовує такі лексеми з метою вираження емоцій і почуттів. У творі функціонують 67 лайливих слів, що становлять 5% від загального обсягу парадигматичних експресивів: *Не пощадив юда і свого вірного охоронця Змія, через якого врятував життя Михасі, підмовивши його відпустити її зі Степка, після чого вони, очевидно, вдвох опинилися на службі в*

Тернопільському УМГБ [18, с. 404]; *Замість образитися старий **шкарбун** примружився веселіше, його очиці стали масними, як у хтивого сатира* [18, с. 353]; *А ось другого **покидька** я привітав невдало* [18, с. 51].

Доволі активно автор використовує групу поетичних слів, значну частину яких становлять символи. Загалом у тексті функціонують 38 лексем, що становить 2% від усіх парадигматичних експресивів: *З усіх сузір'їв добре розпізнавав лише **Великого Вожа**, який і зараз стояв над Стрипою із заломленим дишлем* [18, с. 142]; *Постоявши кілька хвилин та прислухаючись до зоряного **безгоміння**, я тихо підійшов до завішеного зсередини вікна* [18, с. 143]. *Тут і думати не було чого, я не мав особливого вибору, але якщо на безриб'ї і рак риба, то на **безлюдді** й Хома чоловік* [18, с. 367]. *Зоря впала на краєчку берега так, що зібрана під шапкою довга **коса** розгорнулася й лягла на воду* [18, с. 56–57].

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, у романі функціонує 32 запозичених слова з емоційним забарвленням, що становлять 2% від загальної кількості внутрішньосистемних експресивів: *Мене, **неблагонадійного**, на такі **дефіляди**, звісно, не кликали, та я не міг дивитися навіть збоку на колони людей під червоними прапорами, з червоними **транспарантами**, червоними надувними кулями, червоними галстуками, червоними стрічкам на грудях* [18, с. 78]. *Бракувало ще череди добрих биків з червоними, налитими кров'ю очима, які б сунули назустріч цій червоній **процесії*** [18, с. 78].

Окрім ненормативної лексики, для вираження негативних емоцій, зневаги, іронії та презирства у творі активно використовуються вульгаризми й жартівливі слова, яких нараховується 29 одиниць, що становить 2% у загальній картотеці внутрішньосистемних експресивів: *Прибув заради такого **цабе**, як Місько* [18, с. 130]; *Потім поволі роззирнувся довкола, перевів погляд на мій острівець, дивився, дивився, аж поки його очі не зустрілися з двома червоними **цятками**, які могли бути очицями звіра, могли бути **балухами** водяника, болотяника, очеретника чи ще якоїсь нечистої сили* [18, с. 58]; *У підпіллі Гак займався грошовою та харчовою збіркою по селах над Стрипою і, хоч мав бідову жінку Параску, зажив собі слави бабія, пияка й **гультипаки**, котрий забув, що таке конспірація* [18, с. 253].

У творі зафіксовано 12 урочистих слів, що становлять 1% у картотеці парадигматичних експресивів: *Спершу він оспіває своє **благонадійне** місто Червоноград, яке, **спекавшись** старої шляхетської назви Кристинопіль, розбудовується разом з вугільними копальнями, потім **переходить** до своєї скромної особи, яка **трудиться** на **благо** цього червоного **града*** [18, с. 99].

З певною стилістичною метою в романі наявна незначна кількість фамільярних слів (9 лексем), лайливих слів, що походять від назв тварин і деяких страв (3 лексеми), а також слова дитячого мовлення (1 лексема). Разом ці три категорії експресивів у тексті становлять 1%: *Ти не гаєш на дорогу часу, спиши уночі, як би спав і вдома, а тебе **везуть**, мов **цяцю**, до місця призначення* [18, с. 318]; *О Боже, як таку **гуску** могли тримати в підпіллі!* [18, с. 241]; ***Старушенція** Європа любила теревені про демократію та права людини, але **вкривалася** холодним потом, коли їй **нагадували** про Українську Повстанську Армію* [18, с. 320].

Як стилетвірні компоненти художнього тексту експресиви утворюють низку семантичних фігур мови. Експресиви є осердям антитез, оксиморонних утворень, різнопланових синонімічних фігур, лексичних повторів, емотивно-оцінних порівнянь різних типів, перебуваючи або в препозиції (як суб'єкт порівняння), або постпозиції (як об'єкт зіставлення). Експресивні лексеми формують низку семантичних фігур мови, належних до одиниць синтагматичного характеру, як-от: параномазія, градація, гра слів, плеоназм, ампліфікація, тавтологія, тощо [1].

У досліджуваному творі простежується «наявність», «присутність» у межах контексту суб'єкта мовлення, що виявляється в уживанні лексики, яка забезпечує емоційне оцінювання фрагментів національної картини світу. Важливу роль у реалізації цього стилетвірного компонента відіграє поетична лексика та слова, емоційне забарвлення яких досягається шляхом використання суфіксів пестливості, зневаги: *Хоч і далі любив **тинятися** містом у **пошуках** долі,*

підозрюючи, що та моя **доленька** зачепилася десь отут ще в козацькому сімнадцятому сторіччі та так і не добіжить, сірома, до мене [18, с. 23]; *І не було кращої дівчини ні в селі, ні в цілому світі за **Ярусю**, я пишався нею, любив, як ніхто, і думав, що коли до неї прийде той козаченько, то ми станемо з ним найвірнішими друзями* [18, с. 399].

Особливістю ідіостилю Василя Шкляра в романі «Троща» є активне використання лексичних повторів, до складу яких входять експресиви: *У ньому вчувалася спокійна сила й розважливність, і мені **подобалися** його великі костисті руки, попечені окалиною, **подобалося** навіть, як він їсть, як неквапом підносить до рота дерев'яну ложку і так підбирає з неї гарячу товчену бульбу, що ложка щораз лишається чистою і сухою* [18, с. 340]; *Нещасною йому бачилася тільки Мазепина Мотря, бо Сірко час від часу співчував їй уголос: – **Бідна, бідна** дівчина* [18, с. 141]; *І хоч я готовий був до смерті давно, мене охопило гостре **відчуття** зустрічі з нею, **відчуття** переходу в інший світ, і, присягаюся всім найдорожчим, це була мить неосяжної розумом урочистості, яка **задушила** в мені страх, **задушила** жаль, вийняла з моїх грудей камінне серце, убгавши замість нього сніп дивовижного щемкого світла, проміння якого **єднало** мене з небом, **єднало** з безмежністю* [18, с. 385]; *Тож я, як рівний серед рівних громадянин цього славного міста, де ще не погасла козацька іскра, плив залюдненим хідником назустріч щастю, якого брав точнісінько стільки, скільки міг завдати на плечі, і мені **подобалися** неонові ліхтарі на високих бетонних стовпах, **подобалися** освітлені вітрини магазинів, радували око дерева, що стояли в молоденькій зелені, як у диму, і лоскотав душу свіжий легіт з боку Дніпра, що пах гіркуватим шуваром; мені **подобалися** люди, які ще здатні були палити ленінські кімнати напередодні партійних з'їздів і приймали у свої трудові колективи харцизяк із руками по лікті в крові; особливо мені **подобалися** тут надзвичайно чисті урни, оскільки перехожі на ходу жбурляли в них сміття, недопалки чи, вибачте, навіть харкали, але ніколи не влучали в ціль, і тому ці урни були чистішими за нагородні кубки ударників комуністичної праці, авжеж, вони були майже стерильні; мені **подобалися** розхристані довгоцубі молодики в гостроносих мештах, а ще більше дівчата в куценьких димках, шиногруді молодиці й сухенькі бабусі, що стояли на розі з пучечками пролісків у тремтячих руках – купіть, усього за десять копійок! – не **подобалися** лише телефони-автомати, які працювали через один і глтали двокопійчані монети, не з'єднуючи з абонентом...* [18, с. 371].

Експресиви входять до складу синонімічних рядів, антонімічних пар, градаційних та ампліфікаційних конструкцій, порівняльних зворотів, індивідуально-авторських метафор, трансформованих фразеологічних одиниць тощо: *Пащека печі з диким шипінням вивергала пекучі клуби пари, та я навіть не відвертався від неї, весело поливав зі шланга напалену черінь, і мені навіть здавалося, що люблю цю гарячу роботу, бо в пекельного чорта теж є свої неабиякі **радоці**: не дістав опіків – **радій**, не задихнувся в гесні огненній – **скажи «спасибі»**, не скалічило брилою спяних цеглин, як нашого вахтера «дядю Колю» – **стрибай до неба** [18, с. 367]; *«А може, до вас?» – усе ще **роздмухувала в собі надію** Михася* [18, с. 266]; *Сірко трохи **рознорощувався у думках**, але загалом я його розумів* [18, с. 140]; *То за що ж ви каєлися і **спалювали себе** у власних зізнаннях, подруго Волошко?* [18, с. 277]; *Через тиждень збігав його термін, а мені однієї ночі приснився величезний годинник на руці, який не **цокав**, а **гунав** і ворушив чорними стрілками, як тарган вусами* [18, с. 297].*

З метою посилення емоційного впливу на читача в тексті вживаються лайливі слова й вульгаризми, що введені в синонімічні ряди та градаційні конструкції: *У підпіллі Гак займався грошовою та харчовою збіркою по селах над Стрипою і, хоч мав бідову жінку Параску, зажив собі слави **бабія, пияка й гультипаки**, котрий забув, що таке конспірація* [18, с. 252]; *Місько не заспокоювався, обзивав себе **горбалем, провокатором, хомутом, дзядом** і ще гіршими словами, бо чого ж це саме його покликав до себе Стодоля?* [18, с. 111]; *Більшовики дивуються з мене, вони думали, що я **садист, душогубець**, а побачили віруючого чоловіка* [18, с. 210].

Поширеними стилетвірними компонентами в тексті роману «Троща» є типові синтаксичні функції, які виконують експресиви: звертання, означення, присудок: *Це був **грубезний** фоліант*

на тисячу сторінок під назвою «Железные дороги Советского Союза», і Жучок чомусь вирішив, що такі знання йому знадобляться в майбутньому [18, с. 314]; У ньому вчувалася **спокійна** сила й розважливність, і мені **подобалися** його великі костисті руки, попечені окалиною, **подобалося** навіть, як він їсть, як неквапом підносить до рота дерев'яну ложку і так підбирає з неї гарячу товчену бульбу, що ложка щораз лишається чистою і сухою [18, с. 340]; «Робу» не забрали, такі були впевнені, що вона мені ще знадобиться, і цим, як мені здалося, неабияк **розчарували кмітливого** собацюру, котрий винюшив під ліжком унікальний речовий доказ [18, с. 346]; Марійка так **розплакалася**, що не могла зупинитися, і зрештою це **роздратувало** брата [18, с. 279]; **Сумлінний** працівник СБ Пугач на правду був чорний з лиця, як мавр, і понад усе **любив** нічну роботу [18, с. 275].

У романі синоніми-експресиви до слів, що позбавлені емоційного відтінку, виконують роль інтонаційного оформлення, яке передбачає залучення паралінгвістичних засобів (жестів, міміки) в живому афективному мовленні: *А лейтенант Свердлов, той взагалі таке бовкнув, що капітан з міністерства ГБ потягся до кобури* [18, с. 321]; *Водночас Дзідзьо, маючи гарний голос, співав у хорі Народного дому. (Він і в очеретах часом зривався на пісню, та, не маючи змоги розгорнути свій оксамитний підбасок сповна, лиш мугикав собі під ніс: «Вітер троцю гойдає, з гнізда чайку зганяє...»* [18, с. 284]; *Мовчи, – прошамкотів я, міцніше притискаючи його до себе* [18, с. 331].

Висновки. Отже, основними засобами вираження експресивів у романі Василя Шкляра «Троща» є іменники, прикметники й дієслова. Для вираження експресії переважно застосовуються внутрішньосистемні експресиви.

З-поміж цих мовних одиниць виокремлюються лексеми, що називають певні почуття; слова, емоційне забарвлення яких досягається шляхом використання суфіксів пестливості, зневаги; слова, що виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стан людини; синоніми до слів, позбавлених емоційного відтінку; слова з відтінком фамільярності; лайливі слова, утворені від назв тварин і деяких страв; слова дитячого мовлення; поетична лексика (включаючи й символи); запозичені елементи; урочисті слова (старослов'янські та власне українські); вульгаризми й жартівливі слова.

Експресивна лексика у творі виконує низку важливих функцій, які формують індивідуально-авторське світобачення й мовомислення, відбивають специфіку суб'єктивного сприйняття фрагментів національної картини світу, належать до маркерів ідіолекту письменника, об'єктивують особливості його індивідуально-авторського стилю.

Перспективи дослідження. Результати дослідження можна використати для аналізу засобів вираження експресивів і їх функцій у творах сучасних українських письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 36 с.
2. Бойко Н.І. Інтерпретація експресивної лексики в лінгвістичній спадщині М.А. Жовтобрюха та А.П. Грищенка. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. 2013. С. 7–13.
3. Бойко Н.І. Лексичні експресиви як стилетвірні компоненти художнього тексту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10 «Проблеми граматики і лексикології української мови»*. 2014. Вип. 11. С. 7–10.
4. Вавринюк Т.І. Емоційно-експресивна лексика в поетичному мовленні (на матеріалі творів Ліни Костенко). *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. Вип. 4. С. 67–73.
5. Власенко В.В. Експресивні деривативи у складі емоційної лексики прозових творів В. Шевчука «Двоє на березі» та «Антистрофа: okazія не на щодень». *Волинь-Житомирщина*. Житомир : Ред.-вид. від. ЖДУ ім. І. Франка, 2004. Вип. 12. С. 139–142.
6. Волчанська Г.В., Гейко Д.Є. Емоційно-оцінна лексика як джерело формування антонімічних відношень у мовній системі (на прикладі творів Василя Шкляра). *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. Вип. 22. Том V. С. 302–309.

7. Коваль Т.Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»* : міжвуз. зб. наук. ст. 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 468–476.
8. Ковтун А. Експресивний вокабуляр релігійної тематики у творах Івана Вишенського та інших українських поемістів XVI–XVII ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Романо-слов'янський дискурс»*. 2013. Вип. 659. С. 75–81.
9. Кохан Ю.І. Експресивність як домінуюча риса ідіостилю Павла Загребельного (на матеріалі творів «Кавтаклізма» та «Стовпо-творіння»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 74. С. 72–75.
10. Кузьменко К.О. Емоційно-оцінна лексика в мові сучасних періодичних видань. *Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ*. Вінниця, 2017.
11. Майборода Н.Г. Лексичні засоби мовної експресії в романі Андрія Кокотюхи «Таємне джерело». *Український смисл*. 2016. С. 77–88.
12. Поворознюк С.І. Лексико-фразеологічні засоби експресивності у «Кулінарних фіглях» Марії Магіос. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8 «Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)»*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. С. 247–250.
13. Помирча С. Особливості семантики емоційності та експресивності в структурі слова. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* : збірник наукових праць. Слов'янськ, 2015. № 2. С. 64–71.
14. Прокопенко Н.М. Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському гумористичному дискурсі XX – поч. XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Суми, 2017. 191 с.
15. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 391 с.
16. Юрченко Т.Г., Митяй З.О. Функціональні особливості експресивів у мові масмедіа. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки»*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. № 39. С. 318–323.
17. Bally Charles. *Linguistique générale et linguistique française*, 1932.
18. Шкляр В. Троща. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2018. 416 с.